

Sopron város egészségügyi szervezete a testamentumok tükrében

*D. Szakács Anita (s.a.r.): 16–18. századi
orvostörténeti vonatkozású végrendeletek.*

*A kora újkori Sopron város
egészségügyének társadalomtörténeti
forrásai. / Medizingeschichtliche
Testamente des 16–18. Jahrhunderts.
Gesellschaftsgeschichtliche Quellen des
Sanitätswesens der Stadt Ödenburg aus der
Frühen Neuzeit. Győr-Moson-Sopron
Megye Soproni Levéltára / Ödenburger
Archiv des Komitats Győr-Moson-Sopron,
Ödenburg/Sopron, 2008. 265 oldal*

A mindennapi élet bemutatásának egyik elengedhetetlen forrástípusát a végrendeletek, testamentumok adják. A polgári végakaratok a jogélet azon forrásai közé tartoznak, amelyek lejegyzésének módját és tartalmát leginkább befolyásolták gyakorlati szempontok. Három dologról akartak egyszerre gondoskodni ezekben: lelki üdvükről, hozzátartozóik anyagi biztonságáról és saját emléküik méltó megörökítéséről. Forrásértéküket növeli, hogy az élet igen sok területét érintették, s főszereplői az egyes emberek. A testamentumok hiteles képet adnak a végrendelezők vagyoni helyzetéről, még ha nem is vesznek számba esetlegesen minden tulajdont. Ennél azonban többre is következtethetünk belőlük, hiszen a végrendeletekből alkalmanként előtűnik egy-egy vázlatos életút. A testáló „elmesélte”, hogyan tett szert vagyonára, milyen jócselekedeteket tett, örökségét kire, milyen érdemek szerint hagyta. Általánosságban a végakaratok színes képet adnak arról, hogy a kor emberének életében mi, illetve ki játszott fontos szerepet. Az ingó és ingatlan hagyatékok – mint a ház, ruházat, ékszerek, földterület és egyebek – leírása segíthetik más, rokon tu-

dományterületek kutatóit. Mint ahogy erre Szende Katalin 2004-ben megjelent könyvében felhívta a figyelmet, a végrendeletek jól hasznosíthatók például a demográfia, a családszerkezet, a vagyoni megoszlás, a férfiak és nők közötti munkamegosztás, illetve a vagyonosodás témakörének kutatásakor. A testamentumok vizsgálatakor olyan kérdések is előtérbe kerülhetnek (ilyen például a vallási vagy a polgári öntudat), amelyekre más források kevésbé adnak lehetőséget. Ezért is vettem kezembe nagy érdeklődéssel D. Szakács Anita soproni levéltáros kétnyelvű (magyar és német) könyvét, amely a 16–17. századi helyi, 1544 és 1787 (II. József egészségügyi reformja) között papírra vetett orvostörténeti vonatkozású végrendeleteket gyűjtötte össze az úgynevezett Oertel-féle rendezésből.¹

Az úttörő munkának számító kiadvány bevezetőjeként két bécsi orvostörténész,

¹ A „Hűség városának” levéltárában őrzött iratokból két testamentumokkal foglalkozó forráskiadvány-kötet is napvilágot látott az elmúlt évtizedben. Horváth József és Dominikovits Péter munkájának köszönhetően 2001-ben jelent meg a *17. századi Sopron vármegyei végrendeletek* című munka. Hat esztendővel később pedig Sopron Szabad Királyi Város 17. századi története egyik legkiemelkedőbb polgárának és polgármesterének, Lackner Kristófnak az élettörténetébe nyerhettünk bepillantást a kiadott végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak segítségével, amelyek 1591 és 1632 között készültek. Ezek összegyűjtését, átírását és szerkesztését szintén Dominikovits Péter soproni levéltáros vállalta magára. Horváth József – Dominikovits Péter: *17. századi Sopron vármegyei végrendeletek*. Sopron, 2001.; Dominikovits Péter: *Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai. (Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztályok 1591–1632)*. Sopron, 2007.

Sonia Horn és Monika Grass tanulmányának segítségével kaphat az olvasó áttekintést a kora újkori nyugat- és közép-kelet-európai egészségügy struktúrájáról. A kora újkori orvostársadalom piramisának csúcsán álló egyetemi végzettségű („akadémiai”) gyógyítók esetében mintha Robert Merle híres történelmi regényében, a *Csikó-éveinkben* olvasottak elevenednének meg lelki szemeink előtt, hiszen a montpellier-i egyetemen orvosnak tanulni szándékozó nemesifjú, Pierre de Siorac élettörténetén keresztül szintén hasonló részletességű betekintést nyerhetünk a 16–17. századi képzés rendszerébe. A bevezető tanulmány a korszakra már kialakított és elfogadott struktúra bemutatásához a bécsi orvosi fakultás első alapszabályában foglaltakat vette alapul. Az első szinten a diákokat (*scholare*) találjuk, akiknek a 18. század közepéig tanulmányaik elkezdésének alapfeltételeként tanulmányozniuk kellett a szabad művészeteket (*artes liberales*). A 17. századtól lehetővé vált, hogy ezeket az ismereteket jezsuita gimnáziumokban vagy más tanintézményben sajátíthassák el. Az orvostudományi tanulmányok első fokozatát a bakkalaureátus jelentette. Annak a diáknak, aki ezt a fokozatot meg akarta szerezni, rendelkeznie kellett egyrészt a szabad művészetek magiszteri fokozatával, másrészt az orvostudományi karon legalább két éven át folytatott tanulmányokkal. Amennyiben csak a művészetek (*artes*) bakkalaureusa címet bírta, a tanulmányi idő két és fél évig tartott. A következő, licenciátusi fokozat elérésének feltételeit a bécsi alapszabály szerint egyrészt a művészeti fakultáson a tudóssá avatás, majd az azt követő legalább öt éves orvostudományi stúdiumok jelentették. Másrészt a jelöltnek a cím megszerzését megelőzően legalább egy esztendőn át betegeket kellett látogatnia egy úgynevezett *Promotor*, azaz tanár útmutatásai alapján, aki a hallgatót tanulmányai során végigkísérte. Harmadrészt a licenciátus elnyeréséhez igazolnia kellett törvényes születését

vagy utólagos törvényesítését. Ezen felül kritériumként határozta meg az alapszabály, hogy a kandidátus ne szenvedjen semmilyen feltűnő testi hibában. A licenciátus elnyerése pedig a doktori fokozat megszerzésének volt az előfeltétele. Ez utóbbi címmel együtt járt annak a joga, de egyben kötelessége is, hogy egy ideig oktatói tevékenységet folytasson.

A koraújkori orvostársadalom piramisának következő szintjét a nem egyetemi végzettséggel, hanem működési engedéllyel rendelkező gyógyítók alkották. Ezek különböző, speciális feladatokat ellátva vettek részt a mindennapi gyógyításban. Megtaláljuk közöttük a sebészeket, a fürdősököt, a szemorvosokat, a fogorvosokat, a „francia-kór” orvosloít, valamint a sérvkötő és köhajtó orvosokat. A struktúra széles talapzatát azok a gyógyítók adták, akik az egészségügy egyéb területein tevékenykedtek, ám sem akadémiai végzettséggel, sem engedéllyel nem rendelkeztek.

Az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásának segítségével D. Szakács Anita és Dominikovits Péter összesen 96, a 16–18. századi Sopron egészségügyével kapcsolatba hozható személy végakarátát gyűjtötte egybe s jelentette meg. A korban a Sopronban gyógyítással foglalkozók és feleségeik testamentumát tekintve 22 borbély, 13 fürdősz, 25 gyógyszerész vagy patikus, 15 orvos, 13 sebész és 3 baba végrendelete gyűlt össze. A forráskiadvány hűen tükrözi a kora újkori egészségügy helyi társadalmának egészét, illetve belső hierarchiáját. Ez igaz még akkor is, ha foglalkozásonként, időszakonként eltérő arányban jelennek meg. Nagyon kevés például a bábáktól származó végakarát, jóllehet Sopron azon városok közé tartozott, amelyek fontosnak tartották, hogy legalább egy szakszerűen képzett, fizetett baba álljon a polgárosszonyok szolgálatára. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy akár az ő esetükben, akár a nem akadémiai végzettséggel, ám gyógyítási engedéllyel rendelke-

zók közül többen „eltűnhettek” a szemünk elől azért, hogy vagy nem végrendekeztek (mert nem volt miről), vagy testamentumuk esetlegesen nem maradt fent. Emellett ezt a várost sem kerülték el az úgynevezett vándorgyógyítók (foghúzó, sérvkötők, kórhajtók, szemorvosok), akik a heti, havi vagy éves vásárok idején árulták sátraikban szolgáltatásaikat, valamint a helyi gyógyító „specialisták” (javasok, füvesek, csontkovácsok, parasztbábák). Tehát a Roy Porter által megfogalmazott „*medical marketplace*”² Sopronban is létezett, ám az erről rendelkezésre álló információk nem a végrendeletekben maradtak fenn.

Az összegyűjtött iratok sokoldalú vizsgálatok elvégzését teszik lehetővé, amelyek eredményei nem csupán az orvostörténet, hanem a gazdaság-, a jog-, a mikro-, a város-, a mentalitás- és társadalomtörténet kutatói számára is relevánsak lehetnek. Nézzünk ezekre néhány kiragadott példát! A 96 tételből csak egy, Moitetich Kata, Telekes Borbély Mihály feleségének 1639. évi végakarata (No. 20.) magyar nyelvű, a többi döntő többsége a város német nyelvű magánjogi írásbeliségének az emléke. A helyi gyógyítók között azonban találunk még magyarokat, akiknek végrendeletét németül jegyezték le. 1622. május 6-án bontották fel Ábrahám Ferenc borbély és városi polgár testamentumát (No. 17.). Komáromy Péterné sebész özvegye, Anna végrendeletét 1720. június 5-én vetették papírra (No. 67.). Három évvel később készítettett végakaratot Komáromy Ádám városi polgár és sebész (No. 68.). Az iratból az is kiderül, hogy András Péter nevű fia orvosként dolgozott. A család esetében tehát egy „gyógyító dinasztia” van dolgunk. 1785. január 15-én vetették papírra – az eddigiekhez hasonlóan német nyelven – Tóth (Totth) János sebész végrendeletét, amelyhez 1787. június 16-án

egy úgynevezett fiók-végrendeletet (*kodicillust*) csatoltak. Ebben azonban már Tóth (Totth) József Jánosként szerepelt.

A közreadott testamentumok közül összesen 48 esetben a helyi gyógyítók közé sorolt személy felesége (42) vagy özvegye (6) volt az örökgyógyó. Ők megmaradt vagyonnukból – hasonlóan a végrendelező férfiakhoz – lehetőségük szerint juttattak némi pénzadományt a városi ispotályoknak, a lazarretnek, az evangélikus gyülekezetnek vagy a katolikus plébániának is.

A kötetet olvasva igen meglepő volt számomra, hogy az ispotálymesterek közül csak Michael Maier 1596. szeptember 2-i dátummal készített végakarata (No. 13.) maradt fenn az Oertel-féle rendezésben. Ez esetben tehát feltételezhetjük, hogy a városi ispotályokat irányító, vezető, egyébként igen tekintélyes személyek testamentumai egyszerűen eltűntek.

A testamentumok segítséget adnak ahhoz is, hogy a gyógyítóknak a társadalomban betöltött szerepét, helyét vizsgálhassuk. Az összegyűjtött 96 tételből három esetben is előfordul, hogy a gyógyító a város külső tanácsának is a tagja volt. Andreas Freyse fürdő és sebész 1694. augusztus 27-i (No. 55.), valamint a néhai Johann Georg Bradmann sebész özvegyének, Magdalena asszonynak az 1745. április 20-i végakarataiból is ez derül ki. Az örökgyógyók közül azonban a legnagyobb városi karriert az Ehrlinger család futotta be, akik esetében – hasonlóan a Komáromyokhoz – helyi „gyógyító dinasztia” beszélhetünk. Anna Katharina Ehrlinger 1758. április 19-én készített végakarataiból (No. 80.) megtudjuk, hogy férje, Johann Bartholomäus Ehrlinger patikus akkoriban Sopron városbírája is volt. 1767. december 21-i dátummal a gyógyszerész jegyeztette le a testamentumát (No. 84.), amelyből kiderül, hogy ekkor belső tanácsosként vett részt a város közéletében. Fia, Johann Michael szintén patikusként tevékenykedett, s 1769. március 16-án papírra vetett végakarata (No. 85.) szerint

² Porter, Roy: *Patients and Practitioners. Lay Perceptions in Pre-Industrial Society*. London, 1985. passim.

Sopron külső tanácsának tagja, valamint egykor a közösség szószólója (*Vormund*) is volt.

A D. Szakács Anita által összeállított forráskiadvány segítségével betekintést nyerhetünk egyrészt a soproni hivatalos gyógyítók életkörülményeibe, másrészt a város közeletében betöltött helyzetükbe. A kötethez

kapcsolódó személy- és helynévmutató a témával foglalkozó kutatásokhoz, feldolgozásokhoz nyújt további segítséget és támpontokat.

BAGI ZOLTÁN PÉTER